

ЈЕЛЕНКО МИХАИЛОВИЋ – ПРОСВЕТНИ ИНСПЕКТОР У КАРЛОВЦУ!

МИЛАН РАДОВАНАЦ

*Астрономска опсерваторија у Београду, Волгина 7,
11060 Београд, Србија
E-mail: radovanac@aob.rs*

Резиме: Милан Радека у својим записима под називом "Сјећања", објављеним у "Љетопису" СКД Просвјета из Загреба, сјећа се и боравка просветног инспектора из Београда, Јеленка Михаиловића, у гимназији у Карловцу, из којих преносимо веома интересантне детаље. Један краћи запис је и сусрет са познаником, астрономом, у логору "Даница". Спомине и један метеоролошки (у ширем смислу и астрономски) феномен доживљен током зиме 1941-1942. у Београду.

Кључне речи: Јеленко Михаиловић, историја астрономије

Кад сам негде средином прве половине 2024. године сазнао да је СКД "Просвјета" из Загреба, у свом годишњаку "Љетопис" за 2023. годину, објавила мемоарске записе Милана Радеке¹³, желео сам да до књиге дођем што пре и да прочитам кога и чега се све сећа, по пореклу мој сусељанин у селу Мекињар, а четири године (1979-1982), по живљењу, мој суграђанин и познаник у Карловцу. Жеља ми се ускоро и испунила и ја сам његова сећања прочитао, како би се то рекло, на дах. И пре читања, већ сам "читао" његове записе и размишљао, да ли ћу ту да нађем неке мени познате људе и значајне и интересантне ствари. Заправо, нисам ни сумњао да ће тако и бити, али стварност је превазишла моја очекивања.

Пронађох тамо, ни мање ни више, но Јеленка Михаиловића, мога "доброг познаника"¹⁴ из историје Астрономске опсерваторије у Београду, на којој про-

13 Милан Радека, (Мекињар, 1897- Карловац, 1982) по образовању, теолог и правник, по занимању свештеник, катихета и историчар. Поред латинског, грчког и старословенског, знао је и све веће европске језике. Најпознатији је по историјским делима, *Срби и православље Горње крајине, Горња Крајина или Карловачко владичанство и Кордун у прошлости*.

14 Јеленко Михаиловић, (Врбица код Књажевца, 1869 - Београд, 1956), још као студент Милана Недељковића, оснивача и управника Опсерваторије, почео је да му (од 1892?) помаже у астрономским, метеоролошким и сеизмичким радовима на Централној опсерваторији, најпре као сарадник, асистент, помоћник или заменик

ведосмо значајан број година, он тамо, скоро па на њеном почетку, а ја на почетку двадест и првог века. По неколико пута сам се узастопно враћао на део текста где га Радека спомиње, просто не верујући словима и очима.

Радекина "Сјећања", која је он писао задњих година свога живота (почетак осамдесетих), за штампу је приредио главни уредник "Љетописа", Чedomир Вишњић.

Део сећања којег ћу овде представити, односи се на боравак Јеленка Михаиловића у Карловцу у тамошњој гимназији, у својству просветног инспектора. По свему судећи, та посета збила се 1937. године, коју Радека претходно у "Сјећањима" спомиње, али је експлицитно не наводи.

Пре но што овде представим део Радекиног текста који се директно односи на Јеленка Михаиловића, а преносим га дословно онако како је то у "Љетопису" написано, у уводу морам да дам контекст, односно околности због којег га Радека спомиње.

Наиме, Радека у својим сјећањима понајвише простора посвећује својим колегама, професорима у Карловачкој гимназији, колоритно сликајући њихове интелектуалне и физичке профиле.

Тако Радека каже¹⁵: *"У вези са школом и мијенама у саставу наставничког збора, посебно вриједи споменути двије загребачке јединице које су доспјеле у Карловац као неко предсобље (Ворзиммер) па су то тако у цијелини и подносиле.*

Једна је била Славица Капетановић, може се рећи обична дјевојка, а друга Зора Раџић, толико необична колико Капетановићка бјеше обична. Зора је била већ ... растављена, те ... имала синчића, који је био код њезине мајке у Загребу. Кад већ нису добиле Загреб, захтијевале су да им се субота остави слободна, или да се барем распоред удеси тако да могу раније отпутовати у Загреб. Три дана прије одласка почели би њихови разговори "как бу у Загребу", као што су онда три дана након повратка трајала претресања "как је било у Загребу". ... Тако су те наставнице у школи у ствари духовно одсутне радиле. А како су радиле?

Славица и Зора у недостатку часова њихове струке предавале су и природопис у нижим разредима. А то је ишло тако да задају "орангутана уснатог или летописа јестивог". Или "какадукалицу жутокљунасту" и како су се већ животиње звале, по Шулековом узору, па цијели слједећи сат ђаци редом о тој какадукалици одговарају уз оцјену. На крају сата зада се слједећа на реду животиња, да би се опет сат касније одговарало за оцјену. Јасна ствар, кад се подкрај школске године појави инспектор, ђаци не само да знају, они пјевају лекције. Па (је) и инспекторова оцјена одлична.

Инспектор је те године био Јеленко Михаиловић, директор астрономске опсерваторије у Београду. Међутим, Јеленко као да овај пут није пловио у облацима, иако зловни језици рекоше да се звијездама јесте "бавио". Зато га прозваше с промјеном слова "л" у имену у "б".

Од истога Јеленка рад професора Миховила Ловрића био је оцјењен скоро неповољно. А зашто?

за време Недељковићевог боловања и одсуства из земље.. Опсерваторију је напустио крајем 1905. године. Од 1906, је у Геолошком заводу који обнавља сеизмолошку службу, и који од 1910. прераста у Сеизмолошки завод, чији ће управник Михаиловић бити од 1919. до смрти 1956. године.

15 "Љетопис" СКД "Просвјета" Загреб, XXVII, стр. 98. и 99.

Миховил, или како су га звали "Мићел", ... предавао је повијест. А за повијест постојали су тада још предратни, јако добри и прегледни, иако нешто преопширни уџбеници Стјепана Сркуља.

Мићел је сматрао, као прво, да треба да "истумачи" читавог Сркуља, а затим, и да сваког ђака испита из те читаве грађе, из свих партија и лекција, како је то он имао систематски раздијељено. Тако је он стално био у неприлици са временом, и за тумачење и за испитивање. Зато је покушао да ђаке зове на испитивање изван редовне наставе, поподне. Али ту је био слаб одазив. Зато му прикачише да је предбацио ђацима на сату: "Свиње једне! Ни једна свиња није дошла, само сам ја био".

Јасно је онда да је знање његових ђака пред инспектором заостајало за оним пјевањем из природописа. Директор је имао изгледа муке да пред инспектором успостави пољуљани углед Мићелов".

Милан Радека још једном спомиње инспектора из Београда, кад опсервира брачни пар професора Карловачке гимназије, Мају Ковачевић и Лазу Аврамовића (родом из Срема). Доводећи их у директну везу са Јеленком Михаиловићем, он на једном месту каже¹⁶:

"С нама су ишли на излете (са Радеком и његовом супругом, прим. М. Р.), на пр. на Мирну Гору изнад Чрномеља, или на Веселицу код Метлике, једном су нас двоје позвали и на вечеру коју су приредили за школског инспектора из Београда".

И то би било све што је Милан Радека у својим "Сјећањима" написао а што се односи на инспектора из Београда, Јеленка Михаиловића.

Не много, али сасвим довољно да би читалац могао да разуме конотације Јеленковог ангажовања у Карловцу, које ја нећу тумачити.

Да је ове редове о посети инспектора из Београда Карловцу, забележио неко други а не сериозни, учени и просвећени Милан Радека, ни издалека им не би давао значај као што је то у овом случају. Просветни инспектори су сигурно у Карловац долазили сваке године, а Радека је нашао за сходно да неке редове у својим "Сјећањима" поклони само Јеленку Михаиловићу. Инспектор Михаиловић је, судећи по дешавањима, овом приликом у Карловцу остао и читаву радну седмицу

Осврнуо би се само на чињеницу да је Радека Михаиловића представио као "директора астрономске опсерваторије у Београду". Предпостављам да је до ове грешке дошло стога што је он својим домаћинима више причао о "звездама", којима се једно време одиста бавио, а што је њих више интересовало, него о "земљотресима", а директор јесте био, али Сеизмолошког завода, а и Радека је ова сећања писао неколико година пред крај живота па је, могуће, заборавио о којој се установи ради.

Толико о инспектору из Београда, Јеленку Михаиловићу.

А сад нешто о још једном астроному у Радекиним записима.

Милан Радека је, кратко по устоличењу НДХ, ухапшен од стране усташа (као Србин), 16. априла у Карловцу, да би већ 6. маја био спроведен у усташки логор "Даница" код Копривнице. У "Сјећањима" на логорске дане и људе које је тамо виђао, он на једном месту истиче:

16 Исто, стр. 176.

"Ту се тада налазио и професор др Славко Розгај¹⁷, коју годину дана старији друг из гимназије, прашки доктор астрономије, математичар и дескриптивца. Њега су бјеловарски усташе послали у логор, можда због какве недовољне оцјене неког синека. Јер Розгај је био потпуно аполитичан, заштитиран лик, као да је становник с отока Лануте (Свифт - Гуливер).

Као и Радека и Славко Розгај је преживео усташки логор.

Из Розгајеве биографије овде посебно желим да истакнем следеће. По одбрањеном докторату 1919 године, он је, покушао да се запосли као професионални астроном, али није успео, па је деценијама радио као средњошколски професор.

Нешто конкретније, о његовом тражењу запослења, што је за ову прилику посебно занимљиво, рекао је Славков син Станко Розгај, у интервјуу датом онлајн порталу "Телеграм"¹⁸, 2016 године: *"Касније се нигдје у Југославији није могао запослити као астроном, јер су му београдски астрономи рекли да је код њих звјездарница попуњена. Загребачка је била мала и неразвијена. Постојала је једна на Вишњану и друга на Хвару. Све су то биле мале звјездарнице".* У истом интервјуу Станко тврди да му је отац Славко био антифашиста и пројугословенски орјентисан.

Ове редове из Радекиног "Сјећања", Розгају посвећујем из два разлога: Као што се види, желео је да дође и да ради на Астрономској опсерваторији у Београду, што треба да се зна, али из неких разлога жеља му се није остварила. Да је Опсерваторија у Београду у то време (после 1919) била попуњена, па да за доктора астрономије није било места, с обзиром на моје (чак и невелико) познавање прилика из њене историје, чисто сумњам. Колико ми је познато, тадашњи управник Опсерваторије у Београду, Милан Недељковић, нешто и није волео озбиљну стручну и научну конкуренцију.

Други разлог је, што је Розгај тада био део наше заједничке, Југословенске историје астрономије.

После изласка из логора Даница и Цапраг, Милан Радека се почетком августа 1941 године, као избеглица, обрео у Београду. Рат је провео у Београду, радећи као професор у Другој жњенској гимназији, једно краће време у улици Краљице Наталије а потом у палати Кики (данас Трговачка школа) где је била премештена.

Дакле, крећући се кроз центар Београда још током зиме 1941/42, године посебно је уочио један природни феномен, првенствено метеоролошки. А како су се астрономија и метеорологија некад (до 1924.) заједно изучавале на Опсерваторији, сматрам да није сувишно да га овде представимо, онако како га је Радека описао.

Тако он пише¹⁹: *"Београд прве зиме. Прва је зима наша избјегличка, по правилу изгнаничка, била посебно тешка. Уз све што је кошава зими, довољно ће бити да кажем да је у децембру 1941. и јануару 1942, кошава без предаха дувала шест недјеља, максимални рок њеног трајања.*

17 Славко Розгај је рођен је 1895. у Карловцу, а умро 1978. у Загребу. Студирао је математику и физику у Загребу а астрономију у Прагу, где је 1919. одбранио и докторску дисертацију и тако постао први Хрватски доктор астрономије. Службовао је као професор математике, физике и астрономије у више гимназија. Био је и управник Звјездарнице у Загребу. Написао је више књига које се односе на популаризацију астрономије.

18 www.telegram.hr

19 Исто, стр. 222.

Најмоћнији удар кошаве, кажу, да је на оној празнини између хотела Москве и хотела Балкан, на тзв. тераси отвореној према Сави. Кад је јака кошава тада пјешак не може прећи од Москве к Балкану.

А казивали су, да је један талијански војник (јер у Београду је била и једна талијанска окупаторска јединица) тај размак ипак за окладу прешао, препузао, сасвим дакле талијански подвиг".

**JELENKO MIHAILOVIĆ - EDUCATION
INSPECTOR IN KARLOVAC!**

Milan Radeka, in his writings, entitled "Memories", published in the "Chronicle of SKD "Prosvjeta" from Zagreb, remembers the stay of the education inspector from Belgrade, Jelenko Mihailović, in the gymnasium in Karlovac, from which we report very interesting details. One shorter note is a meeting with an known astronomer, in the "Danica" concentration camp. He also mentions a meteorological (in a broader sense, astronomical) phenomenon experienced during the winter of 1941-1942. in Belgrade.

Keywords: Jelenko Mihailović, history of astronomy